

Полісіндэтон і шматпрыназоўнікавасць як сродкі экспрэсівізацыі публіцыстычнага дыскурсу

С. В. ХАЗЕЙ

У творах сучаснай публіцыстыкі інфармацыя аб аб'ектыўным свеце заўсёды афарбавана аўтарскай эмацыянальнай ацэнкай, якая выступае як моцны сродак яго псіхалагічнага самараскрыцця і аказвае значны ўплыў на чытача. Выразны суб'ектывізм публіцыстычнага тэксту тлумачыцца спробай аўтара не толькі перадаць чытацкай аўдыторыі пэўныя звесткі, але і правільна зарыентаваць яе ў маўленчай сітуацыі, выклікаць адпаведныя думкі і пачуцці. Максімальна рэалізаваць аўтарскую задуму і зрабіць тэкст сродкам уздзеяння на адрасата дапамагаюць разнастайныя элементы экспрэсівізацыі дыскурсу. Праяўляючыся на розных моўных узроўнях, яны гарманічна арганізуюць працэс камунікацыі, які, дзякуючы моцнаму эмацыянальнаму водгуку з боку чытача, пераўтвараецца ў двухбаковы.

Важнае месца сярод сінтаксічных сродкаў стварэння суб'ектыўнай мадальнасці займае фігура маўлення, якая ў сучаснай навуковай літаратуры атрымала назву полісіндэтон (грэч. *poly* “шмат” + *syndeton* “сувязь”). Адзначаны тэрмін у лінгвістыцы разглядаецца ў вузкім і шырокім сэнсах. На думку Т.Г. Хазагерава і Л.С. Шырынай, шырокае абзначэнне паняцця полісіндэтон, разам са шматзлучнікавасцю, уключае ў свой склад з'яву шматпрыназоўнікавасці. Даследчыкі робяць такую выснову на падставе падабенства семантыка-стылістычных функцый, характэрных для абедзвюх фігур маўлення: апісанне замаруджанага руху, павольна працякаючых дзеянняў, а таксама апісанне разнастайных з'яў [1, с. 162].

Адзначаныя эфекты стварае паўтарэнне адных і тых жа злучнікаў, якія звязваюць паміж сабой аднародныя члены сказа: *Гэта людзі, што прыцягвалі дабро – і думкамі, і словамі, і памкненнямі...* [2, с. 240]. *Дык ідзіце ж да хлеба нашага штодзённа святога, і насычайцеся ім, і карміце дзяцей сваіх, і сейце зерне новае для хлеба.. І ўзвышайце працай сваёй, і гартуйце духам нязломным, і асвятляйце святлом непагасным з вышыняў* [3, с. 183].

Ідэнтычныя погляды на полісіндэтон як на сродак перадачы замаруджанасці і паступовасці працякання дзеяння выказваюць таксама Л.А. Мурына, Т.В. Ігнатвіч, І.В. Таяноўская, В.П. Рагойша, І.Н. Кузняцоў і многія іншыя даследчыкі. Не ўсе яны, аднак, схіляюцца да разгляду гэтай стылістычнай фігуры ў шырокім сэнсе, а некаторыя з іх нават завужаюць паняцце полісіндэтона. Так, І.Н. Кузняцоў падае наступнае тлумачэнне дадзенаму тэрміну: шматзлучнікавасць – залішняе паўтарэнне злучніка “і” [4, с. 320].

З выказваннем вучонага не пагаджаецца, у прыватнасці, Я.В. Ключоў, які сцвярджае, што полісіндэтон не абмяжоўваецца шматкратным паўторам аднаго толькі спалучальнага злучніка “і”. Ён лічыць, што такія стылістычны прыём, пры пабудове якога выкарыстоўваюцца супраціўныя злучнікі – з'ява больш рэдкая, чым полісіндэтон са злучнікамі спалучальнымі. Аднак першы варыянт гэтай фігуры даволі эфектны – прытым што ланцужок проціпастаўленняў пабудаваць значна цяжэй, чым ланцужок адпаведнасцей [5, с. 248].

Своеасаблівая эфектнасць полісіндэтона з супраціўнымі злучнікамі вынікае з самой прыроды супрацьпастаўлення, для якога з'яўляецца нетыповым сінтэз у адно цэлае разнародных элементаў. Арыгінальна выглядае і шматкратны паўтор размеркавальных злучнікаў: *Праз вякі, праз вятры, праз нягоды гучыць яно [слова – С.Х.] – то ціхім шэптам, то гучным рэхам, то мальбой, то пакаяннем, то заклікам* [3, с. 186].

Трэба адзначыць, што на сённяшні дзень замацавалася ўяўленне пра шматзлучнікавасць як пра адзін з самых распаўсюджаных сродкаў рытмізацыі паэтычнай мовы. Даволі часта аўтары выкарыстоўваюць яе і ў творах, пазбаўленых выразнай рыфмы: верлібрах,

белых вершах. Дадзены факт тлумачыцца рознымі прычынамі. Перш за ўсё сама архітэктоніка вершаванага твора, яго прырода знаходзіцца ў непарыўнай сувязі з рытмізаванасцю, якую ў поўнай меры забяспечвае полісіндэтон. Акрамя таго, паўтор адных і тых жа злучнікаў надае твору паэтычную ўзнёсласць, эмацыянальнасць. Такого меркавання прытрымліваецца В.П. Рагойша, які суадносіць полісіндэтон найперш з паэтычным выказваннем [6, с. 175].

Аднак нашыя назіранні сведчаць аб тым, што адзначаныя якасці паэтычных твораў у некаторай ступені характэрны і для тэкстаў публіцыстычнай накіраванасці, дзе сёння робіцца асаблівы ўплыў на эфатычныя сродкі, адным з якіх і з'яўляецца шматзлучнікавасць. Рытмізацыя праявілася ў мове публіцыстычнага дыскурсу, акцэнталагічнае выдзяленне найбольш значных адрэзкаў фразы, сінтагмы спрыяе сэнсавому вылучэнню камунікатыўнай дамінанты выказвання, стварае яго цэласны, гарманічна завершаны інтанацыйны малюнак. Полісіндэтон фіксуе чытацкую ўвагу на ідэйным цэнтры сэнсава завершанай сінтаксічнай адзінкі, што дапамагае аўтару практычна без скажэнняў данесці да свядомасці чытача пэўную інфармацыю, намаляваць аб'ектыўную карціну рэчаіснасці альбо выказаць суб'ектыўны погляд на падзеі і з'явы сучаснасці.

Мэтай нашага даследавання з'яўляецца семантыка-стылістычны аналіз полісіндэтона як сродку экспрэсівізацыі мовы публіцыстыкі. Цікавым для нас уяўляецца і вылучэнне асноўных мадыфікацый гэтай стылістычнай фігуры, выяўленне заканамернасцей яе выкарыстання. Як паказвае аналіз фактычнага матэрыялу, не ўсе жанры публіцыстычнага стылю ў адвольнай меры выкарыстоўваюць патэнцыял суб'ектыўнай мадальнасці шматзлучнікавасці. Так, у інфармацыйнай заметцы, карэспандэнцыі, рэпартажы, якія вызначаюцца сухасцю і дакладнасцю выкладу, канкрэтнасцю, лаканізмам маўлення, прастатой сінтаксічных канструкцый, гэтая стылістычная фігура ўжываецца ў асноўным як дапаможны сродак сэнсавага вылучэння важнай грамадскай інфармацыі: *Узровень сацыяльнай абароны дзяцей [у Швецыі – С.Х.] даволі значны: тут і бясплатныя сняданкі, і падручнікі для школьнікаў, і штогадовыя дапамогі на кожнае дзіця, і пастаянныя грашовыя выплаты бацькам...* [7, с. 182].

Што тычыцца такіх жанраў, як нарыс, артыкул, фельетон, памфлет, то тут роля полісіндэтона не зводзіцца толькі да актуалізацыі ідэйнай дамінанты выказвання. У такім выпадку гэты стылістычны прыём выступае як магутны сродак экспрэсівізацыі мовы публіцыстыкі, што дазваляе ёй, апрача інфармацыйнай, выконваць таксама і эфатычную функцыю.

Назіранні паказваюць, што шматразовы паўтор аднаго і таго ж злучніка перад аднароднымі членамі сказа альбо паміж аднатыпнымі сінтаксічнымі канструкцыямі ўдала адлюстроўвае запаволенасць руху, нетаропкае працяканне падзей. Найбольш яскрава гэта праяўляецца ў выпадку, калі полісіндэтон рэалізуецца паміж аднароднымі прэдыкатамі: *Як не хапае гэтага стала.. Каб мы памясіліся [за ім – С.Х.] і падумалі пра адно, і памаўчалі пра адно, і зразумелі ўрэшце штосьці, і расплакаліся з гэтай нагоды разам, і з яе ж рассяяліся...* [8, с. 250].

З прыкладу відаць, як у невялікае па памерах выказванне, дзякуючы выкарыстанню полісіндэтона, укладваецца даволі вялікае семантычнае напавненне, што “расцягваецца” да памеру некалькіх гадзін, на працягу якіх павольна і нетаропка працякае дзеянне за хатнім сталом. Іншымі словамі, шматзлучнікавасць дапамагае ў складаную сінтаксічную арганізацыю прыведзенай фразы ўкласці семантычна багаты змест.

Акрамя таго, дадзеная стылістычная фігура як нельга лепш падыходзіць для сувязі, аб'яднання, сумяшчэння або раз'яднання самых разнастайных аб'ектаў, прадметаў рэчаіснасці. Мы назіраем падобную з'яву, калі полісіндэтон выступае ў прэпазіцыі да аднародных членаў, выражаных іменнымі часціцамі мовы. Лагічна і інтанацыйна выдзяляючы кожны з іх, падкрэсліваючы яго выключную ролю для дадзенай маўленчай сітуацыі, шматзлучнікавасць стварае адзінства пералічэння, арганізуючы тэкст у стройную структурна-семантычную сістэму: *І кропка, і лінія, і пляма магла стаць для яго цэлым Светам* [9, с. 240]. *І там, дзе шчырасцю сваёй паруніўся пра справу беларускую і адзін, і другі, і трэці, гурт зычліўцаў і спагаднікаў утварыўся..* [3, с. 182].

Аналіз публіцыстычных твораў паказвае, што элементамі паўтарэння ў складзе полісіндэтона могуць быць злучнікі, якія адрозніваюцца не толькі па свайму разраду, але і па

структуры. Як было адзначана, часцей за ўсё прэпазіцыю да аднародных членаў, звязаных пералічальнымі або размеркавальнымі адносінамі, займаюць простыя спалучальныя злучнікі. Гэта тлумачыцца тым, што публіцыстычныя тэксты, якія адрасуюцца шырокай чытацкай аўдыторыі, разлічаны на ўсеагульнае ўспрыманне, а таму павінны вызначацца лаканізмам і дас-тупнасцю: *І зімовы ранак, і танец полымя ў печы, і анёлы з іконы Святой Тройцы, і белы храм у акружэнні старых галінастых ліп.. – усё, узноўленае ў споміне, існавала, існуе ў сапраўднасці ..* [10, с. 150].

У некаторых найбольш дасканалых творах публіцыстыкі аўтары, якія па-майстэрску валодаюць прыёмамі элакуцыі, тонка адчуваюць мастацкае слова і здольныя ўкласці ў яго ўсю моц свайго эмацыянальнага пафасу, з мэтай экспрэсівізацыі тэксту карыстаюцца складаным полісіндэтонам. У такім выпадку аднародныя члены ў складзе сінтаксічнай адзінкі аб'ядноўваюцца ў сэнсава закончанае цэлае з дапамогай шматкратнага паўтору адразу некалькіх злучнікаў незалежна ад іх разраду і структуры. Эмацыянальная напружанасць думкі ў такіх канструкцыях дасягае свайго эпагею.

Нярэдка ў складзе дапаможных сродкаў экспрэсівізацыі пэўнага публіцыстычнага тэксту назіраецца тэндэнцыя да паралельнага ўжывання адразу некалькіх стылістычных фігур. Сумеснае выкарыстанне полісіндэтона з іншымі спецыяльнымі сродкамі выяўленчай выразнасці маўлення, безумоўна, значна павышае якасць твору. Вось прыклады спалучэння шматзлучнікавасці з парцэляцыяй: *Сляды, якія пакідае пасля сябе і кожны з нас паасобку, і цэлы народ. І ўся наша цывілізацыя...* [2, с. 238]. *І дошкі мемарыяльнай няма. І, пэўна, не будзе. І творы Селяшчука разляцеліся па свеце...* [9, с. 241].

Эмацыянальны водгук у рэцыпіента знойдзе і комплекснае ўжыванне полісіндэтона з анафарай: *Тут лінія спявае, і лінія плача, і лінія маўчыць* [2, с. 242].

Цікавы семантыка-стылістычны эффект стварае выкарыстанне ў невялікім памеры адрэзку маўлення адразу некалькіх стылістычных фігур: *І людзі, і храм, і ўвесь казачны свет патаналі ў вадзе... Прадчуванне? Ізноў прадчуванне. Свайго ўласнага канца...* [9, с. 242].

З прыкладу мы бачым, як цесная ўзаемасувязь і ўзаемапранікненне полісіндэтона, апасіяпезы, градацыі, парцэляцыі, эпіфары, рытарычнага пытання спрыяюць максімальнай рэалізацыі багатага патэнцыялу гэтых сродкаў стварэння суб'ектыўнай мадальнасці, дзякуючы чаму публіцыстычны тэкст у чымсьці судакранаецца з прыгожым пісьменствам, нават з такой яго адметнай формай, як лірычная медытацыя.

Такім чынам, можна зрабіць выснову, што роля полісіндэтона ў публіцыстычных творах не менш значная, чым у паэзіі. Гэта невыпадкова, бо, акрамя інфармацыйнай насычанасці, шматзлучнікавасць спрыяе эмацыянальна-ацэначнаму напаўненню тэксту, узмацненню яго выразнасці і экспрэсіўнасці, што дазваляе ў поўнай меры рэалізаваць публіцыстыцы функцыю псіхалагічнага ўздзеяння на свядомасць і пачуцці чытача.

Як адзначалася вышэй, функцыянальным падабенствам да полісіндэтона вызначаецца шматпрыназоўнікавасць – фігура маўлення, заснаваная на шматкратным паўтарэнні аднолькавых прыназоўнікаў: *А ты – проста любіш, становішся здольным (няхай часова, няхай толькі на гэты канкрэтны перыяд) на любы подзвіг, на любы крок, і здзейсніш яго ці не, залежыць не ад абставін, не ад удачы, не ад людзей ці дэманаў, а ад сілы твайго пачуцця, ад сілы любові* [10, с. 153].

Шматпрыназоўнікавасць па сваіх функцыянальных ўласцівасцях падобная да разгледжанага вышэй полісіндэтона, таму што прыназоўнік, разам з самастойнай часцінай мовы злучнікам, выражае розныя сэнсава-граматычныя адносіны паміж аднароднымі лексемамі ў тэксце.

Больш падрабязна спынімся на аналізе структурных асаблівасцей дадзенай фігуры стварэння суб'ектыўнай мадальнасці. Перш за ўсё, вылучым простую і складаную разнавіднасці гэтай фігуры маўлення. Найбольш распаўсюджанай з'яўляецца сітуацыя выкарыстання звычайнай схемы сувязі аднародных членаў сказа, калі ў ролі звязкі выступаюць аднатыповыя прыназоўнікі простага будовы: *.. прадкі змушалі да пастаяннага роздуму над адвечнымі жыццёвымі праблемамі, над вечнасцю прыроды і прыродных з'яў, над складанасцю сацыяльных пытанняў* [11, с. 189]. *Дзеля нас і для нас лятуць [вершнікі – С.Х.]: каб не забылі цябе,*

Краю родны, каб не сталі чужынцамі на сваёй зямлі, каб не адракліся, не прадалі і не аддалі ў палон [3, с. 184].

Больш цікавы стылістычны эффект назіраем пры спалучэнні адразу некалькіх службовых часцін мовы, якія выступаюць у ролі звязкі паміж аднароднымі членамі сказа, альбо паміж суседнімі сінтаксічнымі канструкцыямі. Назіранні паказваюць, што нярэдка спалучаюцца паміж сабой і выступаюць у парным паўторы практычна ўсе разнавіднасці несамастойных марфалага-сінтаксічных груп. Аналіз фактычнага матэрыялу дазваляе вылучыць асноўныя мадэлі такіх спалучэнняў:

1) злучнік + прыназоўнік: *Ён да ўсяго даходзіў сам: і да касьбы ды ворыва, і да будоўлі, і да прафесіі лясгасаўскага шафёра* [11, с.174]. *Бо ва ўсім – Бог: і ў ім, зярняці, і ў глебе, і ў вільгаці, і ў птушцы, і ў тым, чыёй здабычаю птушка стане, прадоўжыўшы жыццё ў іншай форме, у іншым, неўявімым для нас памкненні да Святла, да Неба* [10, с.157].

2) часціца + прыназоўнік: *Быццё не адсутнічае ні ў адной яго рэчы, ні ў самай малой, ні ў самай вялікай...* [10, с.174]. *І не балелі ж галовы ні пра тыражы, ні пра падпіскі, ні пра фінансаванне, ні пра запас твораў у рэдакцыйных партфелях* [12, с.206].

3) злучнік + часціца: *Ніхто і не ўтойвае ад цябе ісціну, але ніхто і не адкрые яе для цябе. Тое, што любіш, і не выкінеш на сметнік, і не ўтопчаеш у грязь, і не раструшчыш* [10, с.179].

Пры выкарыстанні шматзлучнікавасці, што, дарэчы, мы бачылі пры аналізе полісіндэтона, назіраецца ўстойлівая тэндэнцыя да спалучэння гэтага элемента экспрэсівізацыі маўлення з іншымі сродкамі выяўленчай выразнасці. Так, нярэдка паралельна з паўторнымі аднароднымі прыназоўнікавымі канструкцыямі ўжываюцца такія стылістычныя прыёмы з элементамі пералічэння або апушчэння, як градацыя, паралелізм, апасіяпеза, эліпсіс, анафара і многія іншыя: *А ў прасторы, у прасторы вялікага горада, сталіцы, у прасторы Менскай мастацкай вучэльні імя Глебава .. яны сустрэліся* [2, с. 239].

У гэтым прыкладзе спалучэнне шматпрыназоўнікавасці з анафарай надае не толькі своеасаблівы стылістычны каларыт тэксту, але і выяўляецца ў плане зместу выказвання. Прастора вялікага горада ва ўяўленні рэцыпіента “вырастае” ў яшчэ большую пратору сталіцы і раптам нечакана звужаецца, набываючы памеры невялікай мастацкай вучэльні. Такім чынам, мы назіраем адваротную градацыю-антыклімакс.

Цікавасць уяўляе выкарыстанне такой структурнай схемы пабудовы фразы, калі полісіндэтон рэалізуецца паміж аднароднымі членамі або сказамі разам з асіндэтонам. На такое спалучэнне ў свой час звярнуў увагу даследчык М.Я. Цікоцкі. Па яго словах, ў творах публіцыстычных жанраў вельмі часта сустракаюцца інтанацыйныя кантрасы – чаргаванне злучнікавага (альбо з дапамогай прыназоўнікаў) і бяззлучнікавага (беспрыназоўнікавага) спалучэння аднародных членаў [13, с. 97]: *Напішу кнігу.. са смехам і слязьмі, праведнікамі і махлярамі, з палымяным і задзірлівым каханнем, разводамі, вяселямі, з вясёлым мацючком і – зноў з каханнем...* [14, с. 198].

Як бачым, сувязь аднародных членаў пры дапамозе паралельнага выкарыстання асіндэтона са шматпрыназоўнікавасцю суправаджаецца іх сэнсавым і інтанацыйным вылучэннем. У гэтым выпадку паміж кампанентамі спалучэння ўстанаўліваюцца розныя семантычныя і эмацыянальна-экспрэсіўныя кантакты, а самі аднародныя кампаненты сказа атрымліваюць дадатковую канатацыю. Гэта тлумачыцца тым, што адзначаныя стылістычныя фігуры розныя па сваёй прыродзе і функцыянальнай накіраванасці. Калі асноўная роля полісіндэтона (альбо шматпрыназоўнікавасці) – імкненне да запаволенасці дзеяння, руху, то асіндэтон хуткай зменай падзей, фактаў, наадварот, спрыяе іх ажыўленню, павышэнню дынамізму выказвання. Менавіта па гэтай прычыне М.Я. Цікоцкі і назваў гэтыя фігуры інтанацыйна кантраснымі.

Дарэчы, цікавы погляд на асіндэтон выказаў даследчык Я.В. Ключоў. Ён адзначыў, што злучнікі, прымушаюць паслядоўна размешчаныя словы ці сказы да больш дакладнай сэнсавай адпаведнасці адзін аднаму. У тым выпадку, калі злучнікі адсутнічаюць, узнікае магчымасць стварэння ўнутрана больш свабодных структур, якія нярэдка даюць незвычайныя паняццёвыя або кампазіцыйныя рады [5, с. 247]: *Вечнасць, далёкая халодная птушка, уцякала ад нас на ўсіх нашых дарогах, усіх гасцінцах, шляхах, сцежках, пуцінках, клінаменах, выпадковых і невыпадковых затрымках* [15, с. 204].

Такім чынам, можна зрабіць выснову, што шматпрыназоўнікавасць і полісіндэтон з'яўляюцца найбольш шырокаўжывальнымі сярод стылістычных фігур дабаўлення, заснаваных на паўтаральнасці адных і тых жа элементаў. Аб гэтым сведчыць праведзены намі аналіз твораў публіцыстычнага стылю. Такая папулярнасць адзначаных сродкаў выяўленчай выразнасці дыскурсу тлумачыцца шэрагам семантычных і эмацыянальна-экспрэсіўных набыткаў, якія ствараюцца дзякуючы гэтым яркім сінтаксічным прыёмам.

Abstract. The paper presents semantic and stylistic analyses such means as polysyndeton and polyprepositionability. It considers the main modifications of the stylistic schemas, reveals their influence on syntactic, semantic and emphatic structure of publicistic discourse and determines their role in enriching the text with additional connotation.

Літаратура

- 1 Хазагеров, Т.Г., Ширина, Л.С. Общая риторика [Текст]: Курс лекций для студентов вузов. – 2-е изд., перераб. и доп. / Т.Г. Хазагеров, Л.С. Ширина. – Ростов н/Д: Феникс. – 1999. – 320 с.
- 2 Багданава, Г. Дуэт. / Г., Багданава // Дзеяслоў. – 2003. – №5. – с. 236-242.
- 3 Бутэвіч, А. На пачатку было Слова. І слова было Беларусь. / А.Бутэвіч // Дзеяслоў. – 2003. – №6. – с. 181-186.
- 4 Кузнецов, И.Н. Риторика [Текст]: Учебное пособие / И.Н. Кузнецов. – Мн.: ТетраСистемс. – 2003. – 560 с.
- 5 Ключев, Е.В. Риторика (Инвенция. Диспозиция. Элокуция) [Текст]: Учебное пособие для высших учебных заведений / Е.В. Ключев. – М.: “Издательство ПРИОР”. – 1999. – 272 с.
- 6 Рагойша В.П, Паэтычны слоўнік. – 3-е выд., дапрац. і дапоўн. / В.П. Рагойша. – Мн.: Бел. навука. – 2004. – 576 с.
- 7 Мяснікоў, А. Сацыялізм па-шведску. / А., Мяснікоў // Польша. – 2005. – №12. – с. 180-186.
- 8 Рагін, Я. Пабачыць Гандурас і памерці. / Я. Рагін // Дзеяслоў. – 2003. – №4. – с. 247-252.
- 9 Багданава, Г. Ключ да Залостроўя. / Г. Багданава // Дзеяслоў. – 2004. – №8. – с. 236-243.
- 10 Бондар, Т. Ключ да апошняй таямніцы. / Т. Бондар // Польша. – 2004. – № 3. – с. 143-181.
- 11 Ненадавец, А. “Ой, кося, мой кося...” / А. Ненадавец // Польша. – 2005. – №12. – с. 187-194.
- 12 Федарэнка, А. Рэдактарскае. / А., Федарэнка // Польша. – 2006. – №1. – с. 204-209.
- 13 Цікоцкі, М.Я. Стылістыка публіцыстычных жанраў [Тэкст]: вучэбны дапаможнік для студэнтаў спецыяльнасці “Журналістыка” вышэйшых навучальных устаноў / М.Я. Цікоцкі. – Мн.: Вышэйшая школа, 1971. – 288 с.
- 14 Цыпіс, Н. Накід літаратурнай біяграфіі. / Н. Цыпіс // Польша. – 2004. – №1. – с. 185-198.
- 15 Бабкоў І. Цывілізацыя Заходняга будызму. / І. Бабкоў // Дзеяслоў. – 2003. – №4. – с. 202-205.